

7. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.
8. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности /А.М.Матюшкин // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 5-17.
9. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу: Курс, читаний в Українському Народному Університеті / І.Огієнко. – К.: Вид-во книгарні Є. Череповського, 1918. – 272 с.
10. Проколиєнко Л.Н. Проблема активности развивающейся личности в исследованиях Г.С. Костюка (К 85-летию со дня рождения) /Л.Н.Проколиєнко// Вопросы психологии. – 1985. – № 1. – С. 126-132.
11. Чухліб В. Січ Господньої ниви / В.Чухліб// Столиця. – 2002. – № 1 (10 січня).
12. Шинкарьок А.І. Розвиток моторики і психіки: Проблема активності та свободи /А.І.Шинкарьок. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.

The problem of activity of psychics lights up in the article, and also the features of possibility of personality are considered to self-motion and self-growth in scientific activity of I.I. Ogienko at the beginning of XX age.

Key words: activity of psyche, self-growth, self-perfection, I.I. Ogienko, personality, history of psychology, Podillya.

Отримано: 2.08.2010

УДК 316.647.5

О.Я. Шаюк

Мотиваційно-ціннісний компонент толерантності особистості

У форматі гуманістичної психології проаналізовано мотиваційно-ціннісний компонент толерантності, доведено його взаємозв'язок із ціннісно-сисловою системою особистості, у якій центральне місце посідають цінність поваги до людини як такої, вартості її прав і свобод, рівноправність у виборі світогляду і життєвої позиції, вагомість відповідальності за власне життя, визнання аналогічних можливостей розвитку і самоствердження за іншими людьми.

Ключові слова: особистість, цінність, ціннісні орієнтації, мотив, мотивація, потреба, діяльність, поведінка, толерантність, самотолерантність, інтолерантність, самоактуалізація, прийняття, самоприйняття, самоідентифікація

В форматі гуманістическої психології проаналізовано мотиваційно-ціннісний компонент толерантності, доведена його взаємозв'язок з ціннісно-смысловий системою особистості, в якій центральне місце займають цінності поваги до людини як такої, цінності її прав і свобод, рівноправ'я при виборі світогляду і життєвої позиції, вага відповідальності за особисте життя, визнання аналогічних можливостей розвитку і самоствердження у інших людей.

Ключевые слова: личность, ценность, ценностные ориентации, мотив, мотивация, потребность, деятельность, поведение, толерантность, самотолерантность, интолерантность, самоактуализация, принятие, самопринятие, самоидентификация.

Актуальність теми дослідження. Однією із найактуальніших проблем сучасного світу і сучасної освіти є проблема формування толерантності в дітей та молоді та поширення її ідей в усіх сферах життя та діяльності людини. Актуальність проблеми очевидна і зумовлена ростом агресії і насильства у суспільстві, втратою моральних орієнтирів поведінки, жорстким конкурентним середовищем проживання, розпалом міжнаціональної ворожнечі тощо. Звичайно, за таких умов люди, які не байдужі до того, що відбувається навколо, починають згадувати і декларувати багато загальнолюдських цінностей, до яких і належить толерантність. Проте одного відкритого декларування толерантності як загальнолюдської цінності недостатньо. Необхідно, щоб вона входила до складу інструментальних цінностей, адже толерантність не тільки загальнолюдський принцип мирного співіснування і норма гуманних взаємовідносин, але й реальна, багатопланова організуюча сила у розвитку суспільства, яка зумовлює соціально прийнятну поведінку та активну життєву позицію особистості.

Водночас толерантність – складний багатоаспектний та багатокомпонентний психологічний конструкт, відтак йому властиві такі “базові виміри”: емоційний, когнітивний, поведінковий, особистісний [див.: 12].

Мета статті: на основі теоретичного аналізу визначити психологічні особливості та змістову специфіку мотиваційно-ціннісного компонента толерантності.

Виклад основного матеріалу. Концептуальний фокус поглядів на людину, який асоціюється з ідеями гуманістичної психології, – це “людина розумна”. Однак логіко-змістової єдності серед дослідників, котрі працюють у рамках даного підходу, не спостерігається. Більше

того, така неоднорідність і незавершеність – це принципова позиція, оскільки вважається, що людина – надскладна, суперечлива і мінлива реальність, аби її можна було втиснути в будь-яку однозначну формулу та описати за допомогою якоїсь однієї концептуальної схеми [4]. Однак деяка системність опрацьованого наукового матеріалу та послідовність основних ідей і засновків у рамках гуманістичної психології все ж присутня.

Оскільки головна суть ідейної першооснови гуманістичної психології зводиться до того, що людина володіє великим потенціалом можливостей, пов'язаних із саморозкриттям та особистісним зростанням, то у форматі даного психологічного напрямку є методологічні підстави розглянути такі компоненти толерантності, як мотиваційно-ціннісний та особистісний.

Зрілу особистість, як відомо, повно характеризує система цінностей, тому що перебуває у центрі змістового відношення “Я – світ” та визначає потребо-мотиваційний вектор її соціальної поведінки й ефективність життєдіяльності. Ціннісні орієнтації як елемент структури і складова аксіосфери особистості відображають внутрішню готовність людини до здійснення обраного акту дії. Вони спрямовані на задоволення потреб та інтересів, а тому вказують на стратегічні моделі її поведінки, орієнтовані на повномірну само-реалізацію.

Водночас ціннісні орієнтації індивіда визначають шлях присвоєння духовного потенціалу суспільства, перетворення культурних вартостей у стимули і мотиви поведінки. Як одне із центральних особистісних утворень, цінності виявляють свідоме ставлення людини до соціальної дійсності й у такий спосіб визначають широку мотивацію її поведінки та впливають на всі аспекти діяльності [1]. Отож природно, що оволодіння системою цінностей, яка характеризується індивідуалістичним наповненням, набуває статусу життєорієнтаційних принципів та настановлень, котрі неподільно пов'язані зі спрямованістю конкретного діяння.

Особливу роль відіграють цінності, які інтеріоризуються особистістю через сферу сприйняття об'єктивної реальності зовнішнього світу і в подальшому формовиявляються як вчинковий компонент життєдіяльності. Вважається, що розмежовуються не окремі життєві моменти, а загальні цілі діяльності людини; саме вони упорядковані у ціннісній ієрархії відповідно до їхньої ролі у становленні і розвитку особистості [5].

Сучасна психологія розрізняє два класи цінностей – цінності-цілі (термінальні) і цінності-засоби (інструментальні). Найважливішими є термінальні цінності, тобто основоположні цілі людини,

котрі відображають довгострокову життєву перспективу, визначають сенс її життя, вказують, що для неї є надважливим і надзначущим [11]. Вони варті того, щоб кожен громадянин спромігся досягти їх як кінцеву мету індивідуального існування. Інструментальні, до яких належать, наприклад, моральні цінності і вартості компетенції, постають у ролі переконань, котрі із загальноприйнятого та особистісного поглядів є найефективнішими в аспекті переваг образу соціально значущої людської діяльності над індивідуалістичним, егоїстичним. З функціоналістської позиції інструментальні цінності активізуються як критерії чи стандарти при оцінці і виборі лише модусу поведінки, а термінальні – при оцінці і виборі як цілей діяльності, так і можливих способів їх досягнення. Відтак усі явища дійсності, у тому числі і вчинки людей, характеризуються з точки зору втілення цінностей, котрі відображають суб'єктивну оцінку особою цих явищ з огляду на їхню потребовість та вагомість у задоволенні її інтересів.

Слід зазначити визначальну значущість цінностей в аспектах формування адекватних, соціально визнаних поведінкових реакцій як найважливішого утворення у сфері становлення свідомості особистості, а тому і саморегуляції її діяльності. Система визнаних цінностей зорієнтовує світогляд, переконання і судження у річище гуманізованого ставлення до довкілля, сприяє найефективнішому розвитку і самовдосконаленню особистості. Ось чому прояв позитивно спрямованих цінностей посідає одне з провідних місць у поведінці людини, є її найістотнішим орієнтиром у міжособових відносинах.

Цінності відображають вищий рівень людських потреб. Тому особистісні, індивідуальні потреби, набуваючи суспільної значущості й усвідомлюючись особистістю, перетворюються у цінності та регулюють соціальну поведінку людини. Водночас саме через сталу систему цінностей відбувається суб'єктивізація відношень з навколишнім середовищем і суспільним довкіллям та ефективна взаємодія особистості зі світом. Дані психологічні утворення призводять до перебудови всієї структури особистості, змінюючи систему її ставлень до своєї діяльності та до самої себе. Сформовані ідеали, почуття, суспільні прагнення, соціальні оцінки та інтереси у своїй гармонійності впорядковують спрямованість особистості навколо ціннісно-сислової сфери [4; 6].

Загалом управління поведінкою людини здійснюється на двох рівнях: а) на базі свідомості з допомогою системи цінностей та соціальних установок, б) на рівні несвідомого завдяки системі елементарних установок і фіксованих стереотипів. Водночас людина вважає абсолютною, найголовнішою цінністю власного життя ту

потребу, бажання задовольнити яку домінує в даний момент часу. Ця цінність або життєва мета справді існує і плекається у специфічному просторі культури окремого суспільства й підпорядковується індивідуальним особливостям громадян. Звідси спрямованість особистості – це сукупність домінуючих у внутрішньому світі людини соціальних настановлень і цінностей, яка визначає головну лінію її поведінки, діяльності, спілкування і вчинення. За даних умов дії людини зорієнтовані на досягнення конструктивних, позитивних результатів взаємодії з актуальним довкіллям.

Отже, поняття “цінність” ставиться в один ряд з поняттями “потреба” і “мотив”, а ціннісні орієнтації індивіда розміщують на перетині когнітивної та мотиваційної сфер особистості. Осмислити це співвідношення допомагає дворівнева модель мотивації, запропонована О.Ю.Патяєвою [8].

Розглянувши цілу низку сучасних підходів до розуміння структури мотивації, авторка констатує функціонування двох рівнів мотиваційних утворень. До одного рівня належать конкретно-ситуативні мотиваційні утворення, еквівалентні елементам одиничної діяльності (О.М.Леонтьєв), а до другого – надситуативні, стійкі, узагальнені. Останні спонукають діяльність не безпосередньо, а беруть участь у породженні конкретно-ситуативних мотивів. Воднораз О.Ю.Патяєва виділяє два види впливів стійких мотиваційних структур на виникнення і функціонування конкретно-ситуативних мотивів. Перший вид – ситуативна конкретизація, наприклад, пізнавальної потреби в мотиві вступити у певний ВНЗ чи естетичної потреби в мотиві сходити до театру; другий – це “зсув” конкретної діяльності відповідно до окремих стійких принципів поведінки: скажімо, прояв у різних ситуаціях і, відповідно, в різних мотивах стійкої схильності до ризику чи високого рівня домагань або конформності, чи, навпаки, нетерпимості до недоліків. Критерієм, що дає змогу віднести ці особистісні тенденції до класу стійких мотиваційних структур, є те, що вони проявляються не тільки у процесі здійснення тієї чи іншої діяльності, а вже на етапі породження конкретно-ситуативних мотивів відображаються у їхній структурі і значеннєвій характеристиці. Фактологічно, такий самий ж поділ представлений у трирівневій схемі структури мотивації О.Г. Асмолова, котрий розрізняє джерела мотивації, детермінанти спрямованості діяльності в конкретній ситуації і регулятори перебігу останньої [3].

За функціональним місцем і роллю у структурі мотивації особистісні цінності досить очевидним чином віднесені до класу описаних О.Ю.Патяєвою стійких мотиваційних утворень чи джерел

мотивації. За О.Г.Асмоловим, їхня вмотивувальна дія не обмежується конкретною діяльністю, окремою ситуацією; вони співвідносяться з життєдіяльністю людини в цілому і мають високий ступінь стабільності; а зміна у системі цінностей є надзвичайною, кризовою подією у житті особистості.

Отже, цінності – психосмислове утворення, яке формується на перетині мотиваційної сфери та світоглядних структур свідомості і в цьому контексті є найдієвішою категорією становлення соціально зрілої та духовно здорової особистості, її оптимального функціонування і реалізації природних потенцій у культурному форматі фахової діяльності. Ціннісні орієнтації індивіда визначають способи присвоєння духовної культури суспільства, перетворення соціальних вартостей у стимули і мотиви поведінки, конструктивне поле реалізації професійних якостей у спеціалізованій діяльності.

Очевидно, що саме гуманістичний підхід уможливує вивчення феномена толерантності в контексті змістово-динамічної сутності людського розвитку, передусім звертаючи увагу на ті ситуації, коли людині доводиться стикатися з фактом сторонньої дії найрізноманітніших відмінностей між людьми, множинності форм повсякденного громадянського буття, а також визнання неминучості співіснування із собі подібними у поліпроблемному соціумі і готовності конструктивно творити свій внутрішній світ сильним, гнучким і відкритим для будь-якої міжособистої взаємодії. Так, скажімо, К. Роджерс [9] розглядає природу людини через механізм дії основного мотиву її поведінки – вроджене прагнення до самоактуалізації як найповніше втілення у повсякденні її вершинних намірів, здібностей, талантів. Відтак і прагнення людини зробити своє життя більш різнобічним – це природне бажання, яке реально уможливує розвитковий перебіг самоактуалізаційного процесу у його психотенденційній загальності (типовості) і водночас у персонологічній та суто самісній унікальності (неповторності).

К. Роджерс, описуючи механізм самоактуалізації, показує, що одним із основних його критеріїв є цілісність особистості (тобто Я людини), яка передбачає перш за все повне прийняття себе. Прийняття себе – означає домогтися вичерпного поцінування всіх своїх характерологічних рис, індивідуальних особливостей, у тому числі напрацьованих інтенцій, потенцій і тенденцій. Якщо людина приймає у собі тільки ті риси, які в ній визнають оточуючі, то це призводить до тривоги, депресії, дисгармонії внутрішнього світу. Заперечуючи власні емоції, пориви, прагнення, наміри, афекти, вона стає більш вразливою психологічно, знесиленою духовно, тобто сама створює собі психологічні проблеми. Усвідомлення і прийняття таких

почуттів, як гнів, злість, страх, сором, провина й можливість їх імовірних учинкових формоявів вочевидь важливіше для внутрішнього здоров'я людини, ніж самовідчуження переживань і почуттів, спрямоване на "захист своєї високої самооцінки". "Людина все більшою мірою здатна чути себе, переживати те, що в ній відбувається... Вона також більш відкрита своїм почуттям сміливості, ніжності і благоговіння, ... вільно може жити своїми суб'єктивними почуттями так, як вони у ній існують, і вона також здатна усвідомлювати ці почуття" [9, с. 227].

Не менш важливою самоактуалізаційною спроможністю особистості є здатність керувати своїм емоційним станом, вибирати те, що відповідає ситуації, і так контролювати себе. Зокрема, К.Роджерс пише, що "вона буде агресивною у ситуаціях, де насправді повинна бути використана агресія, але у неї не буде зростаючої потреби в агресії, у такої людини – це природне внутрішнє врівноваження однієї потреби іншою і виявлення найкращих варіантів поведінки" [9]. У такий спосіб фактично проблема толерантності усупільненого суб'єкта життєдіяльності у психогуманістичній теорії трансформується у проблему самотолерантності щодо своєї поведінки, процесу і результатів соціальної взаємодії, врешті-решт і стосовно повноти реалізації ним власного – природного, людського й суто самісного – потенціалу кожної миті повсякдення. І К. Роджерс це яскраво демонструє логікою розгортання своїх теоретизувань: людина, котра йде шляхом самоактуалізації, здатна і вмє змінювати свою поведінку, вибирати ту тактику вчинкових дій, яка найбільше відповідає ситуації і її особистісному зростанню. "Вона більшою мірою спроможна дати можливість усьому своєму вільному, складно функціонуючому організмові вибрати із великої кількості імовірних саме той варіант поведінки, який справді задовольнятиме її у даний момент" [9, с. 242], а відтак, толеруватиме з довіллям. Отож, самотолерантно налаштована людина, володіючи поведінковою гнучкістю, спонтанністю, креативністю, не обов'язково буде пристосована до своєї культури, але майже обов'язково не буде конформістом і, водночас, відрізнятиметься високим індексом як самотолерантності, так і особистісної та соціальної толерантності.

Зауважимо, що самотолерантність вимагає серйозного внутрішнього зусилля, яке не лежить на поверхні, адже це не бездіяльність і не споглядання (самоспоглядання), а активна установка, котра виявляється у розумінні самого себе, своїх цілей, сенсу буття і на цій основі – здійснення прогнозування поведінки і реакції особистості на конкретну ситуацію, подію, реалізацію бажаного як з точки зору

самої особистості, так і з позиції оточення. Без самотолерантності особистість може зануритися у безконечну рефлексивність з приводу своїх учинків (“бути чи не бути”). А тому вона є засадничо-практичною передумовою виживання і важливим елементом свідомості особистості.

І все ж самотолерантність володіє деякими обмеженнями порівняно з толерантністю. Так, остання передбачає, що не можна іншій людині нав’язувати свої уявлення про те, що добре, а що погано. Але це вкрай важко зробити стосовно себе, своїх стандартів та еталонів поведінки. Тому самотолерантність може бути усвідомленою лише тоді, коли спричинена метою, яка свідомо поставлена і зреалізовується заради її досягнення, і водночас несвідомою – коли детермінована прийнятим стандартом поведінки і коли результативно особистість виявляє немотивовану поведінку.

Оскільки природа свідомості особистості та її Я сутнісно діалогічна, то очевидно, що самотолерантність – це вироблення таких форм діалогу із “внутрішнім я”, які б сприяли конструктивному, а не рушійному розвитку особистості, а отже, це внутрішньоособиста характеристика усупільненого індивіда. Тут питання ставиться так: чи зможу я і якщо зможу, то яким чином знайду шлях до самого себе як до унікальної особистості? При позитивній відповіді виникає ситуація відповідального ставлення до себе і своєї долі, яка формується нашими вчинками і справою життя, при негативній – людина стає пасивною зброєю у руках обставин. Відтак самотолерантність як результат діалогічного погляду на себе є важливою умовою власного (само)розвитку і водночас засобом контролю реалізації свободи, власного сенсу життєздійснення, вказує на розвиток особистісного начала. Її квінтесенція – це не постулювання себе як ідеальної людини і терпимість до різних аномалій у собі, а трудомістке зусилля з напрацювання адекватної моделі поведінки і власних особистісних параметрів.

Оскільки вчинки особистості можуть спричинюватися як цінностями, так і антицінностями чи, у крайньому випадку, вартостями, які належать до іншої особистісної парадигми, то вибір тієї чи іншої позиції буде спричинений саме самотолерантністю, побудованою або на принципі найменшого супротиву – морального чи фізичного, або на розширенні власного досвіду і критичного діалогу з собою.

Самотолерантність – це також здатність до формування варіативної самооцінки (навіть найнегативнішої) у процесі діалогу, що передбачає і варіативність поведінки, й інтерпретацію соціальних норм та еталонів поведінки, яких дотримується дана особистість. Отож, це ще й додатковий світоглядний фактор, який створює

психологічний комфорт, у результаті якого особистість може вибирати варіант поведінки в межах соціальних, у тому числі й моральних, норм. Недостатньо розвинута самотолерантність веде до байдужого ставлення до себе.

Однак самотолерантність не є універсальним регулятором, обмеження її ролі пов'язане з наявністю стандартів поведінки, порушення яких не допускається. Що повинна зробити особистість, якщо її поведінка не збігається з вибраним стандартом поведінки? Тоді вона постає перед вибором: апатія, байдужість, ігнорування чи нетерпимість, супротив, боротьба. Коли порушується такий стандарт (моральне правило, принцип цінність), виникає уявлення про особисту катастрофу, адже із стандартом пов'язана самоідентифікація. Це – криза самоідентифікації, адже неможливо “правильно” уявити свій образ, створити адекватний самообраз чи цілісний Я-образ і тим самим безболісно вписатися в конкретну ситуацію власного повсякдення. Звідси очевидно, що перебіг самоідентифікації впливає на самотолерантність, на самооцінку особистості і на процес її світосприйняття.

Отже, у царині гуманістичної психології є підстави говорити про самотолерантну особистість, котра йде шляхом самоактуалізації. Її основні риси: а) вміння володіти власними почуттями; б) розуміння та сприйняття емоцій, переживань інших; в) толерантне ставлення до своєї унікальності і відмінності від інших; г) спроможність налагоджувати більш глибокі та довірливі міжособистісні відносини із навколишніми без боязні втратити себе; д) неагресивність до людей інших етносів, народів, рас, вірувань, котрі мають свою систему цінностей; е) гармонізування всіх актуальних міжособистісних стосунків шляхом взаємного визнання та поцінування як власного внутрішнього світу, так і індивідуального світу Я інших; є) емпатійність як зреалізована здатність до співпереживання, а відтак як важлива характеристика толерантної людини. Водночас процес самоактуалізації, за К. Роджерсом, спричинюватиме прискорене становлення внутрішньої мотивації за умов зростання актуалізаційного напруження, постійної боротьби особистості з обставинами життя і здолання нею перешкод, швидкої мобільності мислення і практичної дії, відкритості світу, незалежності від зовнішніх впливів та опертя на свій потенціал, самодостатності поглядів, моральної зрілості, соціальної компетентності і самовідданості.

У будь-якому разі страхи та захисні реакції К. Роджерс пов'язує з інтолерантністю, а самоактуалізацію – із прагненням до добра, яке закладене в основі людської природи. З цього приводу він пише: “Я знаю, що через захисні реакції і страхи люди можуть поводити себе

жорстоко, незріло, дуже руйнівню, антисоціально, завдавати болю навколишнім. Однак мій досвід роботи з ними приносить мені натхнення і дає сили, адже я весь час переконаюся у позитивному напрямку їхнього розвитку на глибинному рівні так само, як і у всіх нас” [9, с.68]. Описуючи оптимально актуалізовану особистість, відомий психолог серед основних її ознак називає терпимість до інших, тобто толерантність, котра посилюється внутрішньою мобільністю, хорошою адаптивністю, відкритою емоційністю, рефлексивністю, довірою до себе, свободою ситуативного вибору і відповідальністю за його наслідки. У цьому сенсі толерантність – це справді висока внутрішня напруженість багатоаспектного самоздійснення особистості у проблемному світі, тоді як інтолерантність, – навпаки, зменшення психоемоційного напруження, інертність, закритість, залежність від зовнішнього впливу, розвиток у напрямку зменшення складності психологічного світу індивідуального Я.

За концепцією А. Маслоу, самоактуалізована людина живе у ладу із собою і толерантна до своїх недоліків, адже приймає свою, далеко не завжди ідеальну, сутність із усіма притаманними їй вадами та дефектами [7]. Вона спонтанна у поведінці, внутрішньому житті, у своїх думках, намірах, бажаннях, поводить себе природно, не намагаючись справляти враження на навколишніх, у міжособистісних стосунках здатна повністю забувати про себе і свої потреби, спроможна немов розчинитися у близькій людині, стати її частиною. У ставленні до інших вона терпима та співчутлива, в кожному сторонньому, будь він п’яницею, злочинцем чи негідником, бачить людину. Це, однак, не означає, що ті, хто йде дорогою самоактуалізації, не бувають нетерпимими, проте їхня остання завжди обґрунтована і служить інтересам ближнього [7]. Отож, самоактуалізована особистість здатна толерантно змінювати свою поведінку відповідно до ситуації, відрізнити добро від зла, засіб від мети, їй притаманне філософське почуття гумору, вона креативна. Характеризуючи її толерантність, Г. Олпорт виділяє такі її найважливіші риси-ознаки:

- знання самої себе (толерантна людина добре знає свої недоліки та переваги, не схильна в усіх бідах звинувачувати інших);
- захищеність (відчуття безпеки та впевненість у тому, що загрози можна уникнути, налаштування на мирне співіснування з усіма оточуючими);
- відповідальність як розвинуте почуття та інтегральна риса (не перекладає відповідальність на інших – висока самовідповідальність);
- потреба у визначеності (не розділяє світ на “біле” і “чорне”, а визнає розмаїття, готова вислухати інший погляд і відчуває мінімальний дискомфорт у ситуації невизначеності);

– орієнтація на себе (більше підтримує особистісну незалежність, менше – приналежність до зовнішніх інститутів та авторитетів);

– менша схильність до порядку (порівняно із людським загалом її мало цікавить соціальний лад), низькі педантичність і формальна ввічливість;

– здатність до емпатії (соціально чутлива, здатна більш адекватно оцінювати навколишніх);

– почуття філософського гумору (здатна посміятися не тільки над іншими, а й над собою, звідси – самоповага і самотолерантність);

– емоційна стійкість і самоприйняття (вміння справлятися із власним емоційним станом);

– прагнення до свободи та демократії, що ґрунтується на соціальній толерантності [13].

В. Франкл, обґрунтовуючи розвиток людини через пошук і реалізацію смислів, терпимості відводить роль невід’ємної складової, оскільки цей розвиток характеризується цілісністю, виявляється в усвідомленні цінностей творення, переживання, ставлення; до того ж розгортається в напрямку отримання свободи, незалежності, гнучкого реагування на мінливі життєві ситуації [10]. У такий спосіб толерантність, як і життєзреалізування особистості в цілому, здобуває чітко визначене смислове наповнення, де вершиною є її той чи інший сенс життя.

Висновки. Особистісний вимір толерантності охоплює перш за все ціннісно-смислову систему, в якій центральне місце посідають цінність поваги до людини як такої, вартості її прав і свобод, рівноправність у виборі світогляду і життєвої позиції, вагомість відповідальності за власне життя, визнання аналогічних можливостей розвитку за іншими людьми. А це означає, що в основі толерантності як особистісної риси лежить самоактуалізація, а з нею і мобільність, відкритість, незалежність, свободоловність тощо. Натомість інтолерантність – це дія страхів та захистів, яскраво підтверджує гуманістичний підхід у психології: толерантність у найдосконалішій формі – загальна стратегія досягнення самоактуалізації, що становить складну систему взаємопов’язаних акмеологічних проявів особистості, де поєднуються цілісність та диференціація власного Я, прагнення до розрізнення, збільшення напруження, подолання перешкод, емпатійність, самодостатність, відповідальність, опертя на себе. Звідси очевидно, що мотиваційно-ціннісний компонент толерантності пов’язаний із глибоким освоєнням нетерпимості як загальнолюдської цінності, філософсько-етичної чи релігійної концепції, де проголошуються й приймаються до дії смисли добра, ненасильства, терпіння, смиренності. У цьому

аналітичному розрізі провідне мотиваційне поле становитимуть мотиви допомоги, співробітництва, любові, сприяння, супроводження, поступу, поблажливості, щирої поваги і глибокої самоповаги.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление / С. Ф. Анисимов – М. : Мысль, 1988. – 253 с.
3. Асмолов А. Г. Психология индивидуальности / А. Г. Асмолов. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 86 с.
4. Братченко С. Л. Гуманистическая психология как одно из направлений движения за ненасилие / С.Л.Братченко. – СПб. : 1999. – С. 51.
5. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога; дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Жанна Петрівна Вірна. – Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2004. – 437 с.
6. Кадыкова Т. А. Особенности динамики ценностных ориентаций студентов-психологов : дис... канд. псих. наук: 19.00.01 / Тамара Анатольевна Кадыкова. – Одесса, 2002. – 207 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу /. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 352 с.
8. Патяева Е. Ю. Ситуативное развитие и уровни мотивации / Е.Ю. Патяева // Вестник Московского университета. “ Сер.14 : Психология. – 1983. – № 4. – С. 23-33.
9. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Исениной Е. И. – М. : – Издательская группа “Прогресс”: “Универс”, 1984. – 480 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл ; пер. с англ. и нем. – Москва : Прогресс, 1990. – 368 с.
11. Чепелева Н. В. Динаміка внутрішніх конфліктів студентів-психологів у процесі їх професійної ідентифікації / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов’якель // Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ-Чернівці. – 1995. – С. 391-394.
12. Шаюк О. Я. Науково-психологічне осмислення толерантності як загальнолюдської проблеми / О. Я. Шаюк // Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 100-111.
13. Allport G. Nature of Prejudice / G. Allport. Cambridge, MA : Addison-Wesley, 1954. – 590 p.

Such analyses of motivational value components in relation to tolerance have highlighted links to the value-semantic system of personality, more

generally known as humanistic psychology, a system of personality analysis that holds as its core value the respect for individual human beings, particularly the value of their rights and freedoms, equality in the choice of philosophy and life position, and their ability to take responsibility for their own lives while recognizing similar development opportunities for other people.

Key words: humanistic psychology, tolerance, value-semantic system, personality, motivational value components.

Отримано: 12.08.2010

УДК 811.111'42

Ю.В. Шипіцина

Психологічні особливості взаємодії адресанта та адресата етичного кодексу

Стаття присвячена дослідженню психологічних особливостей адресантно-адресатної взаємодії в текстах етичних кодексів. Встановлено, що адресант тексту етичного кодексу з метою регулювання поведінки адресата застосовує жорстку та м'яку стратегії, які передбачають використання різноманітних тактик. Перевага тієї або іншої стратегії у кодексах залежить від прийнятого у компанії стилю керівництва та від типу адресантно-адресатних відносин.

Ключові слова: адресантно-адресатна взаємодія, стратегія, тактика, субординативні та кооперативні відносини, регулювання поведінки адресата.

Статья посвящена исследованию психологических особенностей адресантно-адресатного взаимодействия в текстах этических кодексов. Установлено, что адресант текста этического кодекса с целью регулирования поведения адресата использует жесткую и мягкую стратегии, которые предусматривают применение различных тактик. Преобладание той или иной стратегии в кодексах зависит от принятого в компании стиля руководства, а также от вида адресантно-адресатных отношений.

Ключевые слова: адресантно-адресатное взаимодействие, стратегия, тактика, субординативные и кооперативные отношения, регулирование поведения адресата.

Успішна діяльність будь-якої бізнес-компанії залежить від прийнятого стилю керівництва, який визначає тип адресантно-адресатної взаємодії в текстах етичних кодексів. Відповідно в процесі комунікації з метою регулювання поведінки адресата адресант кодексу, як правило, вдається до застосування різноманітних